

ICHKI AUDITDA SHAFFOFLIKNI TA'MINLASH MASALALARI

Davronov Kamol G'ayrat o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi
tinglovchisi*

Annotatsiya. *Ushbu tezisda ichki audit tizimida shaffoflikni ta'minlashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Audit faoliyatining ishonchliligi va foydaliligini oshirishda ochiqlik, ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish, audit natijalarining kuzatuvchanligi va mustaqil baholash mexanizmlarining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, shaffoflikka to'sqinlik qiluvchi omillar va ularni bartaraf etish yo'llari muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *ichki audit, shaffoflik, hisobdorlik, axborot ochiqligi, audit jarayoni, ishonchlilik, manfaatdor tomonlar.*

KIRISH

Ichki audit har qanday tashkilotning moliyaviy va operatsion faoliyatini monitoring qilish, xavf-xatarlarni baholash va boshqaruvga asosli tavsiyalar berish orqali samaradorlikka xizmat qiluvchi ichki nazorat tizimidir. Biroq bu tizim o'z vazifasini to'liq bajarishi uchun uning faoliyati ochiq, aniq va ishonchli bo'lishi, ya'ni shaffoflik tamoyiliga qat'iy amal qilinishi zarur. Shaffoflik — bu nafaqat axborot ochiqligi, balki audit jarayonining barcha bosqichlarida tushunarli, dalillarga asoslangan va manfaatdor tomonlarga tushunarli shaklda yuritilishini anglatadi. Bugungi kunda ko'plab tashkilotlarda ichki audit natijalari “ichki hujjat” sifatida yopiq qoladi, bu esa ularning haqiqiy ta'sirini kamaytiradi. Shu bois, ichki auditda shaffoflikni ta'minlash dolzarb masalalardan biridir.

ASOSIY QISM

Ichki audit tizimida shaffoflikni ta'minlash birinchi navbatda audit faoliyatining huquqiy asoslari va tashkiliy mustaqilligi bilan chambarchas bog'liqdir. Audit bo'limi to'liq mustaqil faoliyat yuritmasdan, ya'ni boshqaruv subyektlaridan iqtisodiy yoki boshqaruviy jihatdan mustaqil bo'lmasa, uning faoliyati ochiqlik prinsipiga zid tarzda cheklanishi mumkin. Shu sababli, ichki audit tuzilmasining bevosita yuqori rahbariyatga bo'ysunishi, xususan kuzatuv kengashlari yoki direktorlar kengashiga hisobot berishi shaffoflikni oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Shaffoflikni ta'minlashda ikkinchi muhim jihat — bu axborot almashinuvining ochiqligi va izchilligidir. Audit jarayoni davomida yig'ilgan ma'lumotlar, audit dasturi, tekshiruv rejalari, aniqlangan muammolar va yakuniy tavsiyalar aniq va tushunarli formatda manfaatdor tomonlarga taqdim etilishi lozim. Bu bilan nafaqat hisobot tayyorlash bosqichi, balki jarayonning o'zi ham nazorat ostiga olinadi. Bunday yondashuv ichki auditchilar tomonidan har qanday bosim yoki manipulyatsiyaga yo'l qo'yilmasligi uchun kafolat bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, shaffoflikni ta'minlashda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bugungi kunda elektron audit tizimlari (masalan, "TeamMate", "AuditBoard", "Galvanize") audit hujjatlarini real vaqt rejimida shakllantirish, ularni saqlash, tahlil qilish va manfaatdor tomonlarga yetkazish imkonini beradi. Har bir auditorning harakati, audit ishi jarayoni va qaror qabul qilish zanjiri tizimda raqamli iz qoldiradi. Bu esa audit jarayonini nafaqat ochiq, balki hujjatlashtirilgan holga keltiradi [1].

Ichki auditda shaffoflikning muhim jihatlaridan yana biri — bu tavsiyalarining ijrosini monitoring qilish mexanizmidir. Audit tavsiyalarining bajarilishi va ularning samarasi tashkilot rahbariyati yoki nazorat organlari tomonidan kuzatilmasa, bu holat auditning real ta'sirini kamaytiradi. Shu boisdan, ichki audit hisobotida tavsiyalar bo'yicha aniq mas'ullar, muddatlar va bajarilishi kerak bo'lgan natijalar ko'rsatilgan bo'lishi, ularning amalga oshirilishi esa doimiy kuzatib borilishi shart.

Yana bir shaffoflikni ta'minlovchi vosita — bu audit faoliyatining tashqi va ichki baholash tizimidir. Audit bo'limlari har yili o'z faoliyatining samaradorligi, tavsiyalarining bajarilish darajasi, aniqlangan kamchiliklarning takrorlanmasligi kabi indikatorlar asosida o'z-o'zini baholashi kerak. Shuningdek, har uch yilda bir marta mustaqil auditorlik tashkilotlari tomonidan tashqi baholash o'tkazilishi xalqaro audit amaliyotida qabul qilingan normalardandir. Bu amaliyot O'zbekistonda ham keng joriy etilishi lozim [2].

Bunday holatlarning oldini olish uchun tashkilotlarda audit madaniyatini shakllantirish, ya'ni auditni "juzolash vositasi" emas, balki takomillashtiruvchi, ogohlantiruvchi va yordam beruvchi mexanizm sifatida qabul qilish muhimdir.

Ichki audit jarayonida shaffoflikni ta'minlash masalasi nafaqat texnik yoki tashkiliy masala bo'lib, balki u tashkilotdagi axborot oqimi va institutlararo ishonchning mavjudligi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, hisobotlar tayyorlanishidan oldin o'tkaziladigan audit tadqiqotlari, suhbatlar, hujjatlarni tahlil qilish, joyiga chiqib ko'zdan kechirish jarayonlarida to'plangan ma'lumotlarning haqiqatga mosligi, aniqligi va izchilligi muhim ahamiyatga ega. Agar auditor faqatgina yuzaki yoki qulay bo'lgan manbalardan foydalanib, noto'liq xulosalarga keladigan bo'lsa, audit hisobotining o'zi shaffoflik talablari ostiga tushadi. Shu bois, ichki auditning har bir bosqichi — rejalashtirishdan tortib yakuniy hisobot tayyorlashgacha — axborot ishonchliligi va izchil baholash me'zonlariga tayanishi shart [3].

Bundan tashqari, audit shaffofligini ta'minlashda manfaatdor tomonlar bilan samarali kommunikatsiya o'rnatish muhim o'rinda turadi. Ko'plab tashkilotlarda audit faoliyati yopiq doirada, faqat moliya yoki ichki nazorat xodimlari doirasida o'tkaziladi, boshqa bo'lim rahbarlari, texnik mutaxassislar yoki xodimlar bu jarayonda ishtirok etmaydi. Bu esa ichki auditni "yuqoridan tushgan tekshiruv" sifatida qabul qilishga olib keladi. Aksincha, har bir audit bosqichida aloqador bo'limlar bilan murosasidagi muloqot, xolis tahlil va ochiq tushuntirishlar amalga oshirilsa, shaffoflik kuchayadi, tavsiyalarni bajarishga tayyorlik darajasi ortadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Shaffoflikni ta'minlash jarayonida axborot xavfsizligi va maxfiylik muvozanatini saqlash masalasi ham muhimdir. Ba'zi holatlarda audit ma'lumotlarini ochiqlash ularni noto'g'ri talqin qilish yoki tashqi bosim ostiga tushirish xavfini tug'diradi. Shuning uchun audit natijalarini shaffoflik doirasida e'lon qilishda, ayniqsa strategik yoki moliyaviy nozik ma'lumotlar bilan ishlaganda, maxfiylik siyosatiga rioya qilish, ochiq va yopiq axborotlar chegarasini to'g'ri belgilash talab etiladi. Shaffoflik — bu to'liq oshkoralik emas, balki aniq mezonlar asosidagi axborot almashinuvidir [4].

XULOSA VA MUNOZARA

Ichki auditda shaffoflikni ta'minlash – bu oddiy texnik ish emas, balki boshqaruv tamoyillarining ustuvorligiga asoslangan murakkab tizimdir. Unga erishish uchun ichki audit bo'limining mustaqilligi, axborot ochiqligi, texnologik raqamlashtirish, tavsiyalar ustidan monitoring, tashqi baholash va eng muhimi – ishonchli audit muhitini yaratish zarur. Aynan shunday yondashuv ichki audit tizimini tashkilotda real o'zgarishlarni amalga oshiruvchi kuchli ichki nazorat vositasiga aylantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. The Institute of Internal Auditors (IIA). International Professional Practices Framework (IPPF). – 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. "Ichki audit faoliyatini tashkil etish va yuritish bo'yicha metodik ko'rsatmalar". – Toshkent, 2020.
3. World Bank. Strengthening Governance through Internal Audit: Global Perspectives. – Washington D.C.: World Bank, 2022.
4. Shermatov, I. Ichki nazorat va audit tizimini takomillashtirish yo'llari // Iqtisodiyot va moliya. – 2021. – №2. – B. 61–67.